

Propriety of the Erich Fromm Document Center. For personal use only. Citation or publication of material prohibited without express written permission of the copyright holder.

Eigentum des Erich Fromm Dokumentationszentrums. Nutzung nur für persönliche Zwecke. Veröffentlichungen – auch von Teilen – bedürfen der schriftlichen Erlaubnis des Rechteinhabers.

ALTERNATÍVA

Parameter politickej kultúry

Mnohí sme si robili ilúzie, že po páde komunizmu zavládne medzi ľuďmi pokoj a znášanlivosť. Ukázalo sa však, že všetko je iné. A nielen u nás, ale aj v západných demokraciách. Nad toleranciou ako parametrom politickej kultúry sa zamýšľa profesor Dr. Johannes Neumann, profesor sociológie na Tübingenskej univerzite a zakladateľ Medzinárodnej spoločnosti Ericha Fromma.

Žijeme v typickej fáze politického, spoločenského a ekonomického prelomu: na jednej strane sa uhládzajú staré antagonizmy medzi východnými komunistickými diktáturami a západnými demokraciami, vojenské doktríny Východu i Západu strácajú platnosť. To by sa nemohlo stať tak rýchlo, keby ich vlastné národy už dávno nepokladali za neprijateľné. Rozplývajú sa protiklady, ktoré sa zdali neprekleateľnými.

Na druhej strane vznikajú nové trecie plochy, povedzme, medzi Severom a Juhom, medzi bohatými a chudobnými, medzi národmi a jazykmi, centrami a perifériami, medzi pôvodným obyvateľstvom a prisťahovalcami, medzi nacionalistami a univerzalistami, medzi zamestnanými a nezamestnanými, medzi veriacimi nejakého náboženstva a tými, čo vyznávajú inú pravdu. Vyzerať to tak, akoby celá nahromadená agresivita, dosiaľ namierená proti politickému nepriateľovi v cudzine, proti komunistom alebo kapitalistom, sa dnes odpútavala od abstraktnej základne a vyražala proti konkrétnemu, inak zmýšľajúcemu, na ktorého sa teraz zvaluje všetko zlo a každá hanobnosť. Proti nemu, tomuto konkrétne inému človeku, ktorého však nemusíme osobne poznať, sústreďuje sa všetka zúrivosť a všetka nenávisť za frustrácie vlastného života.

Hoci národy vtedy takzvaného „slobodného sveta“ boli koncom šesťdesiatych a začiatkom sedemdesiatych rokov presvedčené, že sa naučili tolerancii, dnes sa ukazuje, že to bola iba chabá omietka, ktorá opadáva pod kyslým dažďom vnútropolitických a ekonomických, etnických a náboženských protikladov; je však očividné, že ľudia vo všeobecnosti nemajú na to, alebo možno ešte nemajú na to, prípadne už nemajú na to, aby sa k sebe spravali mierumilovne. Pritom je zarážajúce, že všetky formy netolerantnosti, ktoré dnes všade pozorujeme, sú v rozpore so záujmami jej nositeľov a len im škodia. Hoci to všetci vidíme, i v našich západných spoločnostiach sa množia prejavy netolerantnosti a ovplyvňujú rozsiahle oblasti spoločenského života.

Predpoklad prosperujúcej ekonomiky

Tolerancia je okrem iného a v konečnom dôsledku aj predpokladom pre slobodné trhové

hospodárstvo s jeho konkurenčným princípom: kto chce svoj tovar predať na základe jeho kvality, nesmie sa spytovať ani na modlitebnú knižku, ani na stranícku legitímáciu, ani na pas. Spoločenské znevýhodnenie potenciálnych zákazníkov z iných dôvodov, ako je bonita, odporuje základnej dogme kapitalistickej priemyselnej spoločnosti s jej slobodným trhovým hospodárstvom. Trhové hospodárstvo žije z rovnováhy medzi produkciou a konzumom.

Isté je, že jedine na základe „demokratickej“ organizácie fakteckej plurality, jednak predpokladajúcej konkurenciu a jednak konkurenciou podmienenej, mohol sa vyvinúť systém spoločenskej (a čiastkovej) tolerancie.

Realizácia myšlienky tolerancie sa napája z dvoch zdrojov. Prvým je realita moderných konfesijných štátov, ktoré aby mohli spolunášať, museli sa navzájom tolerovať; a postupne, ako sa územne rozširovali a priberali aj iné konfesie so zabezpečenými právami, museli s nimi zaoberať rovnoprávne, aby si udržali pokoj vo vnútri. Taktó vznikol konfesijné zmiešaný moderný štát.

Druhý zdroj tolerancie vyvieral asi z rôznorodosti náboženských a ekonomických záujmov: moderné výrobné metódy potrebovali otvorené trhy tak pre svoje idey, ako aj pre svoje výrobky.

V našich moderných, t. j. demokratických výrobných-konzumných spoločnostiach, kde existujú vedľa seba a navzájom si konkurujú rozličné systémy a životné štýly, ako aj rozličné kategórie hodnôt, je tolerancia zrejme jedinou možnou formou vzájomnej koexistencie rozdielných názorov. Jedine vtedy, keď každý každému uzná, že bez diskriminácie smie žiť iným štýlom a zastupovať iné politické predstavy, môže prosperovať parlamentná demokracia a prekvitať moderné hospodárstvo, jedine vtedy má jednotlivec možnosť zodpovednej sebarealizácie.

Táto forma tolerancie sa určitým spôsobom približuje k optimálnym ľudským vzťahom, k vzájomnému akceptovaniu: úplná akceptácia by však vyžadovala vylúčiť konkurenciu; a to by znamenalo nesmierne hlboké zmeny ekonomických i sociálnych vzťahov. Nemožno s ňou preto počítať, hoci takáto vzájomnosť by vniesla do spoločenských vzťahov nielen viac ľudskosti, ale aj viac efektívnosti. Za dnešných

spoločenských podmienok existencie človeka ostáva teda tolerancia – hoci sa v nej vždy tají nebezpečenstvo, že sa jej možno kedykoľvek zriecť – jedinou realistickou formou vzájomných vzťahov a konkurenčného súperenia v pluralistických priemyselných spoločnostiach, ktoré žijú z rozmanitosti ponuky vo všetkých oblastiach spoločenského života, už či ide o produkciu, vytváranie životných podmienok, služby alebo ponuky v duchovnej oblasti.

Nebezpečný luxus?

Tolerantné správanie nepatrí k samozrejmemu základnému vybaveniu druhu človek. Tak tolerantné, ako aj netolerantné vzťahy sú naučené, spoločensky sprostredkované vzory: keď je vlastné stanovisko neisté a nie dost jasné, podoprie si človek vratký základ svojho presvedčenia predsudkami. Netolerantnosť je sestrou predsudku. Vždy, keď sa človeku zdá ohrozený vlastný postoj či vlastná pravda, ktorú pokladal za absolútnu, stáva sa tolerancia nebezpečným luxusom. Takéto predsudky, zrodené zo strachu o seba, sa môžu do istej miery a do istého času prekryť pod vplyvom celospoločensky nariadenej tolerancie. Odstrániť ich zväčša nemožno, pretože sa na jednej strane zakladajú na subkultúrne sprostredkovaných stereotypoch, ktoré znemožňujú spracovať skúsenosti, patrične zrevidovať predsudky a zmeniť postoje. Na druhej strane sú prejavom egocentrických slabosti, ktorá býva vlastná autoritatívnym povahám.

Ani demokracie so svojím pluralitným princípom sa zásadne nevyvarujú nebezpečenstva, aby z pozície sily nechceli nútiť k poslušnosti odbojnú menšinu alebo okrajové zoskupenia. Odvolávajú sa na „vôľu ľudu“, spečatenú „slobodnými“ voľbami, bývajú často netolerantné voči ideám a hnutiam, ktoré im nie sú po vôli, ako aj voči ľuďom, ktorých myslenie sa im nepozdáva. Táto netolerantnosť pod maskou demokracie je mimoriadne rafinovaná, pretože veľmi často diskriminuje ako netolerantných kverulantov a rušiteľov vzácneho poriadku práve tých, čo sa dovolávajú tolerancie a nabádajú k zamysleniu.

Kto trpel netolerantnosťou, býva netolerantný

Dnes sme na každom kroku svedkami, že netolerantnosť, utláčanie dôstojnosti a osobnosti nie je vždy zárukou tolerancie postihnutých i tých, čo to zažili na vlastnej koži; naopak, tí, čo boli utláčaní, sa dnes sami stávajú utláčateľmi. Nikdy neboli včerajší utláčatelia tvrdšie a dôslednejšie prenasledovaní bývalými obeťami utláčania ako v 4. storočí nášho

letopočtu, keď Konštantín starý tolerantné zriadenie Rímskej ríše prebudoval v prospech kresťanov. Táto stará a smutná skúsenosť sa potvrdzuje aj dnes v sovietskych mnohonárodných republikách, kde boli utláčané všetky náboženské spoločnosti; teraz, keď štátny tlak už tak na nich nedolieha, napádajú ony inak zmýšľajúcich. Každá skupina koná v mene svojej nezlomnej pravdy. Všetci ostatní sú zhubní nemerici.

V Poľsku útočia v božom mene katolíci na pravoslávnych a na Ukrajině sa ruskí pravoslávni bývajú s ukrajinskými gréckokatolíckimi nielen o kostoly. Poľský štát v snahe o politickú povzniesť nastolil v konkordáte so svätou stolicou z roku 1988 prísnu dominantnosť katolíckej cirkvi v štáte a spoločnosti.

V tejto súvislosti nie je nijakou výnimkou vražedná výzva Ajatolláha Chomejnijiho, že autor Rushdieho má zabiť každý, kto ho kdekoľvek zastihne, pretože hanobil Boha a jeho proroka. Prot ľudský teror v Severnom Írsku sa ešte dodnes pácha pod rúskom kresťanstva. Aj egyptský nositeľ Nobelovej ceny za literatúru Nagib Mahfus má byť takisto „povržený“ za bohorúhačstvo.

Všetky ideológie, či je už ich pôvod politický, ako u národného socializmu, stalinizmu a reálneho komunizmu, či náboženský, prejavovali a prejavujú sa vždy znova rovnakým netolerantným a agresívnym počinaním, ktoré je takmer nezávislé od krajiny a času:

pokúšajú sa čo najrýchlejšie nanútiť ľuďom svoje učenie a prevychovať ich v tomto zmysle;

pokúšajú sa získať v štáte takú moc, aby mocenskými a finančnými prostriedkami štátu mohli zväčšiť vlastnú moc a financovať jej ďalšie rozširovanie;

pokúšajú sa dostať pod kontrolu čo možno najviac médií a potlačiť všetky protichodné názory;

pokúšajú sa ideologicky ovládnuť školstvo a sociálnu starostlivosť, aby ľudia boli od nich závislí;

pokúšajú sa každú kritiku svojho učenia a svojej organizácie vydávať za nepriateľskú voči štátu a spoločensky nebezpečnú a podľa možnosti ju všetkými mocenskými prostriedkami štátu v zárodok udušitiť.

Od tolerancie voči inak zmýšľajúcim a inak žijúcim sme dnes všade ešte veľmi ďaleko. Ako veľmi ďaleko sme od toho, dokazuje fakt, že v jednej z nosných krajín európskej slobody minulý rok zabil šiestich emigrantov, ktorí požiadali o azyl.

Môžeme tu ešte vôbec pokojne hovoriť o tolerancii? JOHANNES NEUMANN